

18. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 423 с.
19. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1997. 32 с.
20. Нестерова М. Н. Когнитивистика: истоки, вызовы, перспективы : монография. Сумы : Университетская книга, 2015. 334 с.
21. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
22. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семантического описания лексики. Москва : Наука, 1986. 240 с.

УДК 821.161.2:82 – 94: 81'42

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-2-20>

РЕЦЕПЦІЯ ПОСТАТЕЙ МИТЦІВ У “СПОГАДАХ” ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Стадніченко О. О., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

stadnichenko-1@ukr.net

У статті розглядаються особливості рецепції постатей українських письменників у сучасній українській мемуарній прозі на прикладі книги Д. Павличка “Спогади”. Визначено, що спогади Д. Павличка є не просто твором особистісного характеру, а аналітико-мемуарним осмисленням життя одного покоління з усіма його позитивами, больовими точками, тріумфами і трагедіями.

Ключові слова: мемуаристика, література non-fiction, спогади, інтертекстуальність, метатекст.

ARTISTS' FIGURES RECEPTION IN “RECOLLECTIONS” BY DMYTRO PAVLYCHKO

Stadnichenko O.O., PhD in Philology, Associate Professor

Zaporizhzhia National University

Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

The book “Recollections” by Dmytro Pavlychko in four volumes published in 2015-2018 is considered. The author of the article points out that the book is a synthetic combination of memoirs, where the writer appeals to his life's comprehension of his first steps to present time. A lot of attention in the book is paid to highlighting writer's relations with his numerous contemporaries; writers and public-political figures of the period from the end of 1940th to our days. The writer's vision of Ukrainian history of 1940th is examined especially in details.

The article describes the features of the artists' figures reception, in particular, Mykola Bazhan, Olexander Dovzhenko, Oles Honchar, Iryna Wilde. It is noted that the author analyzes the achievements and creative failures of his colleagues-writers and devotes much attention to the disclosure of their tragic fate in a totalitarian system.

It is determined that Dmytro Pavlychko's memories can be considered as a metatext with elements of intertextual signs, quotes, reminiscences, allusions, motifs etc.

Actuality of the article is determined by an increasing scientists' attention of the end of XX – beginning of XXI century to non-fiction literature and also by deep interest in recreation of its characters especially of contradictory XX century, its real figures, in particular writers, statesmen and historical background when all events took place and when acting people and the writer himself were hostages of recollections.

The book “Recollections” by Dmytro Pavlychko has documentarily publicistic nature. In every essay that is unconnected with other essays, the writer as though strings the stories about his life, his development as a poet and public figure and factors that were crucial for formation of his outstanding personality. Through the writer's personal perception one can see the tragic Ukrainian history of XX century.

Key words: memories, recollections, non-fiction, intertextuality, metatekst.

Ще донедавна література non-fiction не ставилася поряд з белетристикою і перебувала на маргінесах літературного процесу. На початку ХХІ століття ситуація кардинальним чином змінилася. Як і в Європі ще в другій половині ХХ столітті, в Україні документалістика, мемуаристика стають популярними, і до них відчувається підвищена увага. Л. Гінзбург зауважувала, що “література нашого часу, очевидно, переживає період розімкнених кордонів – чому свідченням наявний скрізь підвищений інтерес до документальності” [2, с.6].

Літературознавець К. Танчин указує на те, що “в духовний світ людини нового тисячоліття увійшли образи видатних державотворців, військових діячів, представників науки і мистецтва, людей, що своїм талантом, натхненною працею, видатними досягненнями славили народ, стали своєрідним еталоном людства” [6, с.5]. На підтвердження попередньої думки наведемо оцінку Г. Клочека: “Читач переситився белетристикою, відвернувся від прози, що будувалася на вигаданих сюжетах, його більше зваблювала література документа, факту. Він їй більше довіряв. До того ж не забуваймо, що десь з кінця 60-х років через різні причини художня література врешті-решт здала свої позиції як одноосібна й позаконкурентна “королева мистецтва” [3, с. 337].

А О. Галич слушно зауважує: “Якщо спробувати простежити динаміку творчих пошуків зарубіжних і вітчизняних письменників, то можна помітити (хоча б із публікацій у періодиці), як стрімко зростає у світі питома вага документальної літератури. На зміну белетристиці, побудованій на художньому узагальненні, домислі, приходять література документа й факту” [1, с. 4]

“Мемуаристика в її кращих проявах забезпечує дивовижний ефект присутності людини в тому чи тому історичному часі й просторі. В її світлі доба, подія, факт, особа стають для читача ближчими, “своїшими”. Мимоволі до сприйняття активно підключається його особистий (і “книжний”) досвід, пізнавальний і моральний. Через паралелі, аналогії чи контрасти сприйняте стає чинником його свідомості, мовби його особистим переживанням” [4, с. 34].

Стаття присвячена дослідженню “Спогадів” Д. Павличка як зразка мемуарної літератури поч. ХХ століття. Актуальність цієї статті зумовлена посиленою увагою науковців кінця ХХ – поч. ХХІ ст. до літератури non-fiction, а також поглибленим інтересом до поетики відтворення в ній образів доби - особливо суперечливого ХХ століття, реальних постатей, зокрема письменників і державних діячів, історії, на тлі якої все відбувалося і заручником якої були дійові особи спогадів і сам автор зокрема.

“Спогади” видатного українського письменника, громадського діяча Дмитра Павличка побачили світ у чотирьох томах, більшість з них присвячена висвітленню його стосунків з колегами по перу, зі старшими за віком письменниками, на долю яких випали складні перипетії ідеологічно заангажованого ХХ століття, з політиками і громадськими діячами, які й складають багатогранну мозаїку подій того непростого часу.

У цій книзі на передньому плані, ясна річ, образ автора: його емоції й переживання, злети і падіння, успіхи й невдачі, плани і реальність, друзі й недруги, здійснене і нездійснене – і все це крізь призму історії та її впливу на особистість.

Найбільше уваги автор приділяє створенню спогадових нарисів про різних людей, але не описових, портретних, а аналітичних. Автор володіє даром наратора і в той же час уміє прикувати увагу читача до окремих деталей, які часто стають вирішальними в рецепції постаті того чи іншого. І не тільки тому, що з них довідуємося щось нове, а тому, що бачимо, як автору – очевидцю чи сучаснику тих подій – удається глибоко поринути у психологію тієї чи іншої особистості, пояснивши чи розкривши питання, які залишалися білими плямами в чийсь історії життя. Це великою мірою стосується постатей письменників, які часто були не такі прості, як здавалося.

У першій книзі “Спогадів” є розповіді про багатьох письменників, зокрема про І. Франка, А. Малишка, О. Гончара, М. Рильського, О. Довженка, Ірину Вільде, А. Головка, М. Бажана, О. Коломійця та ін.

У нарисі про Миколу Бажана автор намагається пояснити, як склалася його доля як митця. Він нагадує, що у 1930-х роках Бажан не був репресований, але його поему “Сліпці” та ще деякі вірші потрапили під шквал критики, ганьби, у них були знайдені прояви українського націоналізму. Бажан урятувався тим, що на деякий час виїхав до Грузії і там зайнявся перекладом “Витязя в тигровій шкурі” Шота Руставелі. Автор наводить слова М. Бажана про свою втечу від арешту: “Ніхто не знає, де тебе смерть чекає! Знаєш, Дмитре, смерть ходила за мною перед війною і на війні, але спіймала мене в мирний час” [5, с. 239]. Д. Павличко пише, що цю метафору зрозумів тоді, коли прочитав статтю Миколи Бажана, опубліковану 13 грудня 1947 року в газеті “Радянська Україна”: “Проти націоналістичних перекирвань у сучасній науці про історію України”. Незабаром автор прочитав брошуру М. Бажана “До кінця розгромити і викоринити рештки буржуазно-націоналістичної ідеології” і дізнався про його найтяжчий гріх. На схилі літ М. Бажан, терзаючись муками сумління, сам розповів про свій гріх. Як згадує Д. Павличко, М. Бажан несподівано сказав: “Я хочу висповідатися вам. Відчуваю, що ви знаєте про мій страшний переступ. Я рятувався від смерті тим, що розвінчав як націоналістів моїх друзів Яновського, Рильського і Сенченка. Комуністична партія змусила мене написати найганебнішу антиукраїнську статтю...” Я перебив Бажана: “Знаю, все читав!” А він сказав: “Але не знаєте, що моя мати, умираючи, прокляла мене. Сказала: «Усе прощаю тобі, але й по смерті не прощу того, що ти зрікся своєї дружби з Яновським»” [5, с. 241].

Д. Павличко, аналізуючи тодішні реалії, намагається дати оцінку тому, що сталося: “Трагедія Бажана була в тому, що він нічого не вмів робити як-небудь. Свій страх він маскував супокоем академіка, свою неправду – академічною широтою знань. Неук такого злочину нездатний виконати. [...] Він намагався очорнити, сплюндрувати, облили брудом велетенський материк української національно-визвольної історії та культури від літопису Величка до Рильського й Хвильового, від нашої козацької до унерівської державності. Якби все те, що в статті Бажана наречено ворожим націоналізмом, випало з нашої національної пам’яті, ми стали б духовними каліками, першими за тупістю манкуртами ХХІ ст.” [5, с.243]. Наприкінці автор нарису зазначає, що було б варварством принижувати М. Бажана, акцентувати на якійсь специфічній сановницькій прикметності його характеру, але втаювати його страждання, малювати благородними фарбами не треба. Він переконаний, що на долі Бажана московська влада залишила тавро, але не знищила його могутній, європейського рангу талант.

Не менш цікавим є спогадовий нарис про Олександра Довженка. Д. Павличко був особисто знайомим із видатним майстром кінематографу, зустрічався з ним багато разів і розумів, у чому полягає трагедія митця. “Що й казати, я любив Довженка за те, що він не відмовився од свого українства і платив за це страшну ціну – демонстрував любов до Сталіна і сам себе зачаровував пророчими візіями перемоги комунізму на всій землі. Цей чоловік розп’яв себе на хресті широкій любові до України і нищої покори перед кривавою диктатурою Сталіна” [5, с.181]. Автор переконаний, що геніальність Довженка діяла і за збереження національного духу України, і за його покалічення в умовах сталінщини.

Особливі стосунки були в Д. Павличка з О. Гончарем. Цьому присвячено нарис “Іди за мною!”. Їх пов’язувала творча дружба, яка базувалася на спільності поглядів та політичних уподобань. Але оскільки О. Гончар був старшим, його світоглядні позиції були сформовані в інший час, до того ж давалися взнаки негативні наслідки компартійної критики його творчості, то інколи траплялися розбіжності чи непорозуміння у ставленні до деяких ідеологічних настанов. Як сталося, зокрема, з виходом О. Гончара з комуністичної партії уже в 1990 році під тиском письменників І. Драча, Р. Лубківського і самого Д. Павличка. Була майже конфліктна ситуація. Автор нарису наводить слова О. Гончара: “Для мене це нелегке завдання. Я вступав до партії на фронті. Тоді партія була антифашистською, ми, солдати. Всі хотіли бути комуністами” [5, с.1153]. Гончар уголос роздумував про те, що Тичина і Рильський, напевно,

не змогли б перебігти, якби жили тепер, до іншої партії. На що Д. Павличко йому дуже різко відповів. “Після того Олесь Гончар написав заяву про вихід з партії, пославшись на молодь, яка влаштувала на Хрещатику масове голодування на бетоні, табір у шатрах, що протестував проти компартійної влади...” [5, с.153].

Але незважаючи на різні моменти в стосунках, загалом Д. Павличко йому дає досить об'єктивну характеристику: “Пекло його життя, на мою думку, було набагато страшнішим за муки ув'язнених дисидентів. Я називав і завжди називатиму Олесь Гончара ув'язненою совістю ув'язненого народу. Ця совість ніколи не замовкне, говоритиме навіть тоді, коли ми нарешті станемо вільними. Адже пам'ять про рабство є найкращим вартовим свободи” [5, с.156].

Невипадково звертається автор спогадів до зображення й осмислення постаті української письменниці Ірини Вільде у нарисі “Ірина Вільде (Нанашка)”. Добре відомо, що постать Ірини Вільде посідає окремішне місце в історії української літератури ХХ століття. Для когось вона митець соцреалізму, але тільки дехто здогадується при причини її трагедії як письменниці. Д. Павличко зазначає, що Дарина Дмитрівна Макогон недаремно взяла собі такий псевдонім, оскільки “слово *Vilde*, що означає українською *дика, буйна, одержима*, прийшло у свідомість письменниці ще тоді, коли вона була дитиною. В її псевдонімі розкрита характеристика її вдачі, а разом з тим це знак спорідненості з європейською культурою” [5, с.204]. Автор нарису згадує, що “визволителів зі Сходу називала «мазгаями», тобто москалями, а надмірно відданих радянській владі, фальшивих галичан і буковинців – «хрунями»”. А про примітивних українських патріотів казала: “Це ті, що на шевченківських вечорах виступають і кажуть: «Хай живе геньо Тарас!» Тобто не геній, а Геннадій Тарас” [5, с.205-206]. На думку, Д. Павличка, трагедія Ірини Вільде полягала в тому, що її життя зачнене найжорстокішими роками ХХ століття, що вона не діждалась великого часу – відновлення української державності 1991 року. “Вона не зможе сама повикреслювати із своїх творів тих речень, що були написані на догоду цензорів” [5, с.208].

Для “Спогадів” Д. Павличка характерні основні риси мемуарної літератури: наявність екзистенційної проблематики, сповідальність, яка зумовлює особливий настрій мемуарів, суб'єктивність, “кінематографічність”, специфічний спогадовий потік свідомості, рельєфність, наявність яскравих епізодів, портретних характеристик, ремінісценцій, аналіз подій, які довелося пережити, з погляду сьогодення, традиційність викладу думок і т.д.

Спогади Д. Павличка – про його життя та життя багатьох людей, з якими зводила доля, не тільки про великих і видатних, а й про невідомих і безіменних. Саме тому вони і є яскравим прикладом панорамності й масштабності, яка досягається завдяки присутності поряд з образом автора багатьох людей, які так чи інакше до нього причетні. А оскільки сам автор є людиною неординарною і високоінтелектуальною, то у своїх власних судженнях чи переосмисленнях якихось подій особистісного чи суспільного характеру він опирається на думки, цитати відомих людей, які так чи інакше з'ясовують ситуацію. Саме тоді його спогади перетворюються на метатекст з елементами інтертекстуальних знаків – цитат, ремінісценцій, алюзій, мотивів та ін.

Цей твір спонукає читача не просто до його прочитання, а до аналізу прочитаного, зіставлення з уже відомим раніше, до бажання з'ясувати окремі деталі, оскільки він є не просто особистісного характеру, а аналітико-мемуарним осмисленням життя одного покоління з усіма його позитивами, больовими точками, тріумфами і трагедіями.

Зважаючи на таку багатогранність досліджуваного твору, зазначимо, що надалі можна виявити окремі аспекти його дослідження в контексті розвитку сучасної української мемуаристики, зокрема розглянути його з точки зору ролі образу автора, особливостей поетики, вивчення шляхів усвідомлення автором і представниками його оточення української національної ідентичності та національно-патріотичної спрямованості цього твору загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза перспективи: монографія. Луганськ : Знання, 2008. 200 с.
2. Гинзбург Л. О психологической прозе. Москва : Intrada, 1999. 413 с.
3. Клочек Г. Енергія художнього слова. Кіровоград : Ред.-видавн. відділ Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка, 2007. 448 с.
4. Коцюбинська Михайлина. Історія, оркестрована на людські голоси: екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури. Київ : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. 70 с.
5. Павличко Дмитро. Спогади. Київ : “Ярославів вал”, 2015. 488 с.
6. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2005. 20 с.

УДК 821.161.1

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-2-21>

**ПРАВОСЛАВНАЯ АГИОГРАФИЯ
И РОМАН ЕВГЕНИЯ ВОДОЛАЗКИНА “ЛАВР”**

Чорний І. В., д. філол. н., професор

*Харківський національний університет внутрішніх справ
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна*

Статтю присвячено творчості сучасного російського письменника Євгена Водолазкіна, зокрема його роману “Лавр” (2012). Розглянуто жанрову природу твору, який можна вважати спробою створення літературно-художнього житія. Проведено паралелі між романом і низкою агіографічних пам'яток (переважно православних), що дозволило дійти висновку, що образ головного героя є збірним, а його життєва історія – це узагальнене життє, що включає основні сюжетні компоненти, найбільш типові для агіографії.

Ключові слова: неісторичний роман, агіографія, життє, інтертекст, алюзії.

**ORTHODOX HAGIOGRAPHY
AND THE NOVEL OF EVGENIY VODOLAZKIN “LAVR”**

Chorny I. V., Doctor of Philology, Professor

*Kharkiv National University of Internal Affairs
Lev Landau av., 27, Kharkiv, Ukraine*

The article is devoted to the works of modern Russian writer Evgeniy Vodolazkin, in particular, to his novel “Lavr” (2012). The genre nature of the work, which can be considered as an attempt to create a literary and artistic saint’s life, is examined.

The study of the novel “Lavr” shows that the author, proceeding from brining his attention to the question of portraying “different types of Russian holiness”, constructs the character and biography of his hero based on more than a dozen of hagiographic texts. These texts are mostly Orthodox, although there are some excursions to the lives of the Saints, glorified by the Western (Catholic) church.

Vodolazkin takes from the saint’s lives either certain situations with a plot, taking Lavr through the analogous trials, or some kind of behavioral features of the Saints, giving the same ones to his marvelous doctor. These are typically postmodern plays with the hero and the reader. The creation of the hero takes place in the eyes of the reader, who also must participate in the “construction”, which requires some preparation, involving at least partial acquaintance with Orthodox hagiography.

In most cases, the author himself points to the sources, giving the names of almost all Saints, resembling Lavr, and if desired, the reader may refer to the original sources in order to clarify the writer's intention for himself.

The parallels between the novel and a number of hagiographic monuments (predominantly Orthodox) are carried out. The main hagiographic text used to create the image of the hero of the novel “Lavr” was the saint’s life of the